

Communicatiestudies

Master thesis 2007 – 2008

dr. J.C. Bos

Humor en toch leuk?

Master thesis over sekseverschillen met betrekking tot humor in
conversaties

Tiedo Kuitenbrouwer

9934898

Utrecht, 2008

1 Inhoudsopgave

1	Inhoudsopgave	1
2	Inleiding	3
3	Leeswijzer	5
4	Vraagstelling	6
5	Theoretische verdieping	7
5.1	Inleiding	7
5.2	Geschiedenis van humor	7
5.3	Soorten humor	9
5.4	Onderzoeken naar humor	10
5.5	Functies van humor	12
5.6	Sekseverschillen	13
5.7	14
5.8	Hypotheses op basis van de literatuur	14
6	Methodologie	16
6.1	Dataverzameling.....	16
6.2	Data-analyse	16
6.3	Validiteit en Betrouwbaarheid.....	18
6.3.1	Validiteit.....	18
6.3.2	Betrouwbaarheid	19
6.4	Operationalisering	19
6.5	Interpretatiekader	21
7	Resultaten.....	22
7.1	Ondersteunende humor	22
7.2	Ondermijnende humor.....	23
7.3	Buiten het kader vallend.....	24
7.4	Strategieën	26
7.5	Verschillen	27
7.6	Interpretatie van de resultaten	31
8	Antwoord op de deelvragen	32
8.1	Wat voor een soort uitingen worden er door mannen en door vrouwen gebruikt? ..	32
8.2	Wat is het doel van bepaalde uitingen?	33
8.3	Wat is de aanleiding voor deze uitingen?.....	33
8.4	Wat is de aanleiding voor deze uitingen?.....	34
8.5	Hoe worden humoristische uitingen geconsumeerd?.....	35
9	Conclusie/discussie	37
9.1	Discussie.....	38

Bijlage

2 Inleiding

Iedereen kent de term humor. Iedereen kent wel iemand in zijn omgeving waarvan je denkt, die heeft geen gevoel voor humor. Humor is voor veel mensen erg moeilijk te omschrijven. Het is erg abstract en het is het beste te omschrijven aan de hand van voorbeelden. Toch zeggen mensen over zichzelf wel dat ze over een goed gevoel voor humor beschikken. Het is voor mensen ook belangrijk om over deze eigenschap te beschikken. Er zijn velen vormen van humor. De grap is het meest bekend. De grap vorm leent zich ook het beste voor het uitdragen ervan in het publiek, zoals in een theater. Sommigen zullen lachen om een grap en anderen vinden dezelfde grap niet leuk. Elke grap heeft een spreker en een publiek nodig. Het is dus een sociaal gebeuren. Het publiek bepaalt of de humoristische poging wordt gewaardeerd of niet. Per groep zal de reactie anders zijn, toch nemen mensen vaak het risico en maken ze grappen die zij vaak zelf als ‘op de grens’ omschrijven. Als een grap gemaakt wordt in een gesprek van gelijken is dan ook het doel, anderen te laten lachen. Of zitten er meerdere betekenislagen in deze humoristische uitingen? Humor kan op vele verschillende manieren toegepast en gebruikt worden. Bos heeft in zijn boek *“Discoursanalyse, communicatie op de werkvloer (2007)”* laten zien hoe humor toegepast kan worden bij het onderhandelen over de ik-positie. Naar aanleiding van zijn onderzoek wilde ik meer weten over sekse verschillen in het dialogische gebruik van humor. Dit onderzoek legt zich ook toe op sekse verschillen in de toepassing en de consumptie van humor.

De doelstelling van mijn onderzoek luidt:

“Het zoeken en beschrijven van sekse verschillen met betrekking tot humor in een leersituatie”.

Hieruit volgt de onderzoeksvraag:

“In hoeverre is er sprake van een sekseverschil in het produceren van humor en het reageren op humoristische uitingen en wat betekenen deze verschillen in de productie van, en reactie op humor?”

Om antwoord te geven op de onderzoeksvraag zijn er een vijftal deelvragen opgesteld. Deze vragen geven gezamenlijk antwoord op de onderzoeksvraag en zullen later individueel beantwoord worden. De vier deelvragen zijn:

Wat is het doel van bepaalde uitingen?
Wat voor een soort uitingen worden er gebruikt?
Wat is de aanleiding voor deze uitingen?
Hoe worden humoristische uitingen geconsumeerd?

Het is mijn bedoeling om met dit onderzoek een beter en dieper inzicht te krijgen in de productie en consumptie van humor door de verschillende seksen. Het gaat mij hierbij niet zozeer om het soort grappen die van elkaar verschillen, maar om de betekenis van de productie. Om de multiple betekenislagen die gepaard gaan met humoristische uitingen. Ook de consumptie zal in mijn onderzoek erg belangrijk zijn. Wat zijn de verschillen in de reacties van mannen en vrouwen? Hiermee doel ik op de achterliggende betekenis van een reactie. Met dit onderzoek wil ik meer inzicht geven in de betekenisgeving van mannen en vrouwen. Ook wil ik meer duidelijk krijgen in het omgaan met sociale spanningen tijdens een conversatie. Dit onderzoek kan zo mee werken aan het verkrijgen van een breder inzicht in de omgang van de seksen met sociale spanningen in conversaties. En een breder inzicht in het oplossen van de problemen die gepaard gaan met deze sociale spanningen.

3 Leeswijzer

Dit onderzoek begint met een theoretische verdieping. De theoretische verdieping begint met de historie van humor. Hierna worden de soorten humor, onderzoeken naar humor de functies van humor en de sekse verschillen beschreven. Aan het einde van de theoretische verdieping zal ik hypothesen op basis van de door mij gebruikte literatuur opstellen.

Na de hypothesen volgt de vraagstelling. Gevolgd door een hoofdstuk over methodologie. In dit hoofdstuk wordt de data verzameling en de data-analyse beschreven. In dit hoofdstuk worden ook de betrouwbaarheid en validiteit behandeld. Het hoofdstuk methodologie vervolgt met een paragraaf waarin verschillende termen geoperationaliseerd worden. Afgesloten wordt met het uiteenzetten van een interpretatiekader.

Hierna volgen de resultaten. Dit hoofdstuk is verdeeld in paragrafen over ondersteunende humor, ondermijnende humor, buiten het kader vallende humor, strategieën, verschillen en interpretatie van de resultaten. Hoofdstuk acht zal de deelvragen afzonderlijk behandelen. In hoofdstuk negen wordt afgesloten met een conclusie en een discussie.

4 Vraagstelling

Voordat er wordt begonnen met de uitkomsten van dit onderzoek zal ik eerst de doelstelling en de vraagstelling behandelen. De onderzoeksdoelstelling en de onderzoeksvraag zijn in de inleiding beschreven, maar niet verder uitgelegd. Dat ga ik hier wel doen. De onderzoeksdoelstelling heeft ook centraal gestaan bij de theoretische verdieping. Toch plaats ik de doel- en vraagstelling hier, omdat deze vooral van belang zijn bij het analyseren van de data. Het eigenlijke doel van dit onderzoek is het vinden en verklaren van sekseverschillen met betrekking tot het produceren van humor en het reageren op humoristische uitingen. Hoewel de mens steeds meer individualiseert en emancipeert blijft er een groot verschil tussen de seksen. Het is hier niet de plaats om een verklaring voor het bestaan van sekseverschillen te geven, toch kan er wel gesteld worden dat deze verschillen bestaan. Humor is een heel cultuurspecifieke taalhandeling. Hiermee bedoel ik dat humor cultureel bepaald is. Humor helpt bij het vormen van vriendengroepen. Gelijkdenkende waarderen vaak dezelfde humor. Maar algemeen bekend is dat vrouwen binnen dezelfde groep als mannen toch vaak niet lachen om bepaalde grappen. Er zijn zo op het eerste oog verschillen tussen mannen en vrouwen en verschillen in humor. Dit is een mooi uitgangspunt voor de probleemstelling en dus onderzoeksdoelstelling en de onderzoeksvraag. Ik zal deze dan ook hieronder weergeven. De doelstelling van mijn onderzoek luidt:

“Het zoeken en beschrijven van sekseverschillen met betrekking tot de productie van, en reactie op humor in een leersituatie”.

Hieruit volgt de onderzoeksvraag:

“In hoeverre is er sprake van een sekseverschil in het produceren van humor en het reageren op humoristische uitingen en wat betekenen deze verschillen in de productie van, en reactie op humor?”

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag heb ik deze opgesplitst in deelvragen. Deze deelvragen behandelen een onderdeel van de onderzoeksvraag. Ze zijn deels overlappend. Gezamenlijk geven ze antwoord op mijn onderzoeksvraag. Hieronder staan de deelvragen:

Wat is het doel van bepaalde humoristische uitingen?

Wat voor soort uitingen worden er gebruikt?

Wat is de aanleiding voor deze uitingen?

Hoe worden humoristische uitingen geconsumeerd?

5 Theoretische verdieping

5.1 Inleiding

Humor helpt ons inzien dat de wereld niet is zoals wij die vaak beschrijven; als een enkele unitaire wereld zonder paradoxen en inconsistentie. Humor laat ons zien dat de manier waarop wij de wereld construeren, door middel van taal, er maar één is onder vele manieren. Juist het gebruik van humor helpt ons om ons sociale leven anders te interpreteren en vorm te geven. Het helpt ons om kritiek te geven en om de sociale banden te versterken. Juist de dynamiek van humor helpt om de ingewikkelde samenleving staande te houden, het bevestigt en ondermijnt de status-quo.

5.2 Geschiedenis van humor

Om de aandacht te krijgen van een (lezers) publiek wordt een verhaal vaak aangevangen met een grappige anekdote of quote. Humor is zo standaard in ons taalgebruik dat men niet zonder kan. Als je 'humor' intoetst bij een zoekmachine dan levert het meer resultaten op dan voetbal of tennis. Circa **293.000.000** hits voor **humor** in **0,06** seconden.

De term humor stamt af van het Latijnse humores. Dit is een woord voor een verzameling van vier lichaamssappen uit de Griekse oudheid. De Grieken dachten dat de gemoedstoestand van mensen afhing van de verhoudingen tussen vier lichaamssappen. Dit zijn bloed, gele gal, zwarte gal en phlegma. De gedachten van de oude Grieken was dat elk van deze sappen van invloed was op de gemoedstoestand van mensen. Deze gedachte heeft heel lang tot ver na de middeleeuwen stand gehouden. Hierdoor zijn de termen overgenomen in ons hedendaags taalgebruik. Alleen kennen wij de herkomst niet meer. Voorbeelden van uitdrukkingen zijn: flegmatiek, zwartgallig, gal spuien en het hebben van een humeur. Er wordt gedacht dat de hedendaagse woord humor van deze filosofie afstamt.

Hoewel het heel erg moeilijk is om aan te geven hoelang er humor bestaat, durf ik de uitspraak wel aan dat zo lang er taal bestaat, humor bestaat. Zelfs in de oudste teksten is humor te vinden. De klassieke oudheid van de Grieken schreven al stukken over humor. Maar humor door komische versprekingen moet al voor Babel zijn oorsprong vinden. Humor zit

verweven in de cognitieve schemata van mensen. Directe communicatie is vaak onwenselijk. Direct communiceren kan heel bedreigend zijn. Door gebruik te maken van humor kan die bedreigende situatie geparceerd worden. Echter de historische humor die beschreven en bewaard is gebleven, zijn vooral sketches van fools en buffoons, dombo's en onbenullen. Een nabij volk belachelijk maken heeft natuurlijk, behalve de humoristische waarde, ook een politieke waarde. Deze vorm van humor loopt door tot in de middeleeuwen (Pirandello,1974). Hiernaast kwam er steeds meer geschreven humor in de vorm van gedichten en verhalen. Deze vorm van humor was nog vaak wel humor ten koste van anderen. Het doel was lachen om anderen en voor de in-group, een consensus opbouwen. Een naar mijn mening prachtig voorbeeld van humor uit de middeleeuwen staat in 'The Canterbury Tales'. Een bundel Engelse verhalen uit de veertiende eeuw. Waarbij het fragment komt uit de 'Miller's tale'. Er wordt vaak aangenomen dat de 'Miller's tale' een parodie is op de 'Knight's tale'. Parodieën waren in die tijd heel normaal. Een parodie had nog geen humoristische connotatie, het betekende net zoiets als het in de discours van muziek vaak toegepaste 'cover' nu. Dus het hergebruiken van een bestaand iets. Men kende wel de humoristische parodie zoals wij die nu kennen, het had enkel een andere naam.

Het voorbeeld, Absalom is een parochie klerk die Alison wil kussen.

*This Absalom gan wipe his mouth full dry.
Dark was the night as pitch or as the coal
And at the window out she put her hole.
And Absalom, him fell nor bet nor worse,
But with his mouth he kissed her naked arse
Full savorly, ere he was 'ware of this.
Aback he starts, and thought it was amiss,
For well he wist a woman has no beard.¹*

Deze vorm van humor viel samen met de opkomst van massahumor zoals met carnaval. Dit werd een heel ander soort humor. Humor dat taboes verbrak. Eerst was massahumor hetzelfde als de geschreven humor, maar door de mogelijkheid van participatie kon iedereen invloed uitoefenen. Dit resulteerde in een verschuiving naar taboe verbrekende humor (Pirandello,1974). Humor dat over de grens gaat van wat normaal als maatschappelijk geaccepteerd gedrag wordt aangemerkt. Juist het overschrijden van de grenzen was hilarisch. Het op de hak nemen van de normale normen en waarden van de maatschappij.

¹ <http://academic.brooklyn.cuny.edu/webcore/murphy/canterbury/4miller.pdf>

De meest recente verandering op het gebied van humor is de specialisatie binnen de professionele performers. Mensen die zich professioneel met humor bezighouden hebben zich gespecialiseerd op een bepaald gebied. De schrijvers van boeken doen vaak niet aan stand-up acts en persiflages. Er is hedendaags nog steeds veel professionele humor en vooral veel taboe verbrekende humor. In Nederland is onze humor direct en subversief. Dit leidt tot veel grove humor die vaak betrekking heeft op taboes.

5.3 Soorten humor

Er zijn een aantal verschillende vormen van humor. Voor de duidelijkheid en de volledigheid zal ik hieronder de belangrijkste vormen van humor met een zeer beknopte uitleg weergeven.

Waarschijnlijk is de meest bekende vorm van humor ‘de grap’. Deze vorm wordt vaak toegepast in professionele vormen van humor. Parodie dankt zijn bekendheid ook vooral aan het professionele humorcircuit. Parodie en satire nemen bestaande en bekende stukken over en overdrijven deze en veranderen ze zodat ze humoristisch zijn. De stijlfiguur is een bekende vorm van taal die vooral in literatuur wordt gebruikt. Het gaat hierbij om afwijking van de consensus om iets te vertellen. De hyperbool is een stijlfiguur en wordt ook overdrijving genoemd. De parabool of understatement is een stijlfiguur die het tegenovergestelde van de hyperbool is. De oxymoron is een stijlfiguur of stijlfout waarbij twee, elkaar in letterlijke betekenis tegenspreken, gecombineerd worden in een enkel begrip. Een voorbeeld ter verduidelijking is ‘oud nieuws’. Een gecombineerde stijlfiguur is ironie of spot. Dit is een stijlfiguur, omdat ironie vaak tot uiting komt door een hyperbool, parabool of niet passend taalgebruik. Ironie zit in een overtreffende trap met eerst sarcasme en als zwaarste vorm cynisme. Een zeer veel toegepaste vorm van humor in conversaties is de woordspeling. Hierbij is het de combinatie van woorden die humoristisch is. Woordspelingen kunnen op verschillende manieren voorkomen. Twee heel bekende vormen van woordspeling zijn de toepassing van een homoniem en polysemie. Een aparte en vaak kwetsende vorm van humor is zwarte humor. Dit is vaak humor ten koste van anderen. Het onderwerp is meestal het leed van anderen. Ook kan het overdreven lachen en het uitlachen van iemand hieronder worden geschaard.

Non-verbale humor is humor dat zich uit in handelingen, waaronder gebaren. In de professionele humor zijn Laurel & Hardy evenals Mr. Bean wereldberoemde voorbeelden. Dit

valt onder het genre slapstick. In de slapsticks wordt vaak overdreven. Een veel gebruikte grap in slapsticks is het neerleggen van een bananenschil of een hark in het verwachte pad dat iemand gaat bewandelen. Deze vorm van humor is de 'practical joke'. In dit onderzoek zal hier verder niet op in worden gegaan. Dit onderzoek zal vooral betrekking hebben op woordspeling, sarcasme en anekdotes. Dit zijn volgens Norrick (1993) samen met grappen de meest voorkomende vormen van humor in conversaties.

5.4 Onderzoeken naar humor

Er zijn vanaf het einde van de jaren zeventig van de vorige eeuw tot nu veel onderzoeken geweest naar humor. De onderzoeken verschillen vaak onderling sterk van elkaar. Er zijn grote verschillen in de aanpak en het doel van onderzoek. Er is vooral veel onderzoek gedaan naar de grap en andere vormen van vooraf geënceneerde humor. Bij dit soort onderzoeken is het relatief gemakkelijk om humoristische uitingen te isoleren en te analyseren. Deze vorm van humor komt echter bijna nooit voor in conventionele conversaties. De macht ligt in deze vorm bij de spreker. Terwijl hierdoor juist het subversieve of wel ondermijnende karakter van humor niet goed naar voren komt. Toch is vaak voor deze vorm van humor gekozen om te onderzoeken, omdat humor in conversaties moeilijker te onderzoeken is. Een analyse die direct wordt uitgevoerd als iemand een komische opmerking maakt is bijzonder lastig. De analyse lost dan de humor op. De onderzoeker zal door de analyse vele humoristische uitingen als verwarrend opvatten en niet als komisch. Ook kan een onderzoeker moeilijk vragen aan zijn proefpersonen om grappig te zijn en de opmerkingen spontaan op te laten komen. Dit is te ondervangen door humor in conversaties achteraf te analyseren. Conversaties worden opgenomen en uitgeschreven. Hierdoor kunnen de reacties van deelnemers van de conversatie als leidraad fungeren voor het opsporen van humor. De moeilijkheid van deze vorm van onderzoek is dat vooral geslaagde komische opmerkingen en grappen opgemerkt worden. Juist de subversieve agressieve vormen die niet slagen maar zeer interessant en evengoed humor zijn, kunnen over het hoofd worden gezien. Dit heeft als gevolg dat onderzoek naar humor vaak gebaseerd is op een op interactie gebaseerde definitie in plaats van een op inhoud gebaseerde definitie. (Robinson & Smith-lovin 2001).

Een ander probleem is de op sekse gebaseerde vooroordelen. Hele invloedrijke en veel bekritiseerde stukken over humor zijn van Freud en Lakoff. Freud stelt in zijn onderzoek naar humor 'Der Witz und Seine beziehung zum unbewussten' uit 1905, dat humoristische

uitingen een ontlading geeft van onderdrukte gevoelens. Volgens Freud heeft iedereen onderdrukte energie zoals seksuele gevoelens, die door catharsis naar 'buiten' komt. Mannen hebben meer te onderdrukken gevoelens en daardoor volgens Freud meer drang om via humoristische uitingen te ontladen. Ook stelt Freud dat grappen over seks de vooral bij mannen aanwezige instinctieve behoefte aan seks genoeg doet. Vrouwen hebben een mindere instinctieve drang naar seks en dus naar het voorzien in die behoefte. Ook hebben vrouwen volgens Freud problemen met het tolereren van onverhullende grappen over seks. Seks moet voor vrouwen verhuuld worden om te kunnen accepteren. Een direct gesprek over seksualiteit is voor vrouwen problematisch. Er worden hierdoor minder grappen gemaakt door vrouwen over seksualiteit. En Lakoff stelt dat vrouwen bijna nooit moppen goed kunnen vertellen, omdat zij dan altijd de cluie verpesten. Ook snappen vrouwen grappen niet. Lakoff stelt een negental punten op die volgens hem de basis zijn van de taal of het dialect van vrouwen. Punt acht gaat over humor.

“Woman don't tell jokes. (...) But it is axiomatic in middle-class American society that, first, women can't tell jokes – they are bound to ruin the punchline, they mix up the order of things, and so on. Moreover, they don't “get” jokes. In short, women have no sense of humor” (Lakoff 1975, p. 57).

Volgens Lakoff is het gebrek aan humor bij vrouwen te verklaren door wat er van vrouwen verwacht wordt. Vrouwen kunnen niet zo vrij spreken als mannen. Vrouwen kunnen op hun werk of tijdens colleges gebruik maken van het mannelijke discours, maar thuis of onder enkel andere vrouwen kan dit niet. Volgens Lakoff wordt er van vrouwen verwacht dat zij extra beleefd zijn. Het discours van vrouwen heeft een heel beleefde en formele vorm. Vrouwen zijn eigenlijk overal gastvrouw en praten ook zo (Lakoff 1975). Cameron in Hay, *Journal of Pragmatics* (2000) stelt hierover:

“Merely to say that ‘men do x and women do y’ is inherently problematic: it fits comfortably into a tradition of prescriptive and sexist comment about what ‘normal’ masculinity and femininity entail.” (Cameron, 1992: 21 in Hay 2000)

Hay (2000) geeft commentaar op deze kwantitatieve benadering. Zij stelt dat er meer onderzoek moet komen naar deze sekseverschillen in groepen. Juist het dynamische aspect van het linguïstische verschil tussen de seksen is volgens haar van belang. Zolang er vooral onderzoek wordt gedaan naar grappen en andere van te voren bedachte vormen van humor

zullen vrouwen gezien worden met minder gevoel voor humor. Niet omdat dit altijd geldt, maar simpelweg omdat vrouwen minder participeren in deze vormen van humor.

“I wondered why it was that when a man tells a joke and women don’t laugh, we are told we have no sense of humor, but when a woman tells a joke and men don’t laugh, we are told we are not funny” (Jenkins, 1985 in Hay 2000).

Humor dat van te voren bedacht is, heeft vaak een doel in de zin van het Engelse ‘target’. Een stelling, groep of individu wordt bijvoorbeeld geridiculiseerd (Robinson & Smith-Lovin 2001). Vaak is het doel van deze humor iets of iemand die niet bij de ‘in-group’ wordt gerekend. De humor is dus een agressieve uiting. Het maakt en versterkt de verschillen in status. Humor beweegt zich echter over de gehele breedte van het sociale spectrum. Zo kan humor ook gebruikt worden voor het creëren van sociale cohesie (Robinson & Smith-Lovin 2001). Juist het ondermijnende en ondersteunende vermogen van humor maakt humor een belangrijk pedagogisch gereedschap. Een onderzoek van John Schmitz uit 2002 laat duidelijk zien hoe humor helpt bij het leren van een vreemde taal. Uit zijn onderzoek blijkt ook hoezeer humor taal en dus cultuur gebonden is. Humor helpt met het op het gemak stellen van leerlingen, het helpt om de aandacht te krijgen, het helpt om te laten zien dat de docent/trainer ook mens is en het helpt om het leren minder formeel en leuker te maken (Schmitz 2002).

5.5 Functies van humor

Zoals in het bovenstaande al is beschreven, kan humor sociale banden versterken en ondermijnend zijn. Humor heeft dan een bepaalde functie. Humor heeft feitelijk altijd een functie, ook al kan dat zich op verschillende niveaus bevinden. Humor heeft ten eerste altijd de functie om te plezieren. Het is de bedoeling om met humor iemand te laten lachen. Verder kan humor ook andere functies of doelen hebben. Zo kan humor bedoeld zijn om een taboe te doorbreken, om in de zin van Brown en Levinson een ‘face’ te redden. Brown en Levinson hebben op de theorie van Goffman doorgewerkt. Het ‘self’ de ‘face’ of het imago van iemand wordt voor een groot deel bepaald door anderen. Door mensen met wie je samen bent en converseert. Brown en Levinson hebben een boek ‘politeness’ geschreven. In dit boek wordt de theorie van ‘face threatening acts’ FTA beschreven. Deze theorie gaat ervan uit dat mensen hun gezicht en dat van anderen niet zomaar aanvalt. Mensen proberen door verschillende regels de gezichten en dus de anderen te respecteren (Houtkoop en Koole 2000). Humor kan

naast een face redden, een opmerking ongedaan maken of afzwakken of juist om iemand nog meer te bekritisieren dan in direct taalgebruik mogelijk is. Humor kan de status-quo bevestigen, versterken of juist ondermijnen.

“Humor werkt op meerdere niveaus van betekenis, zijn kritieke dimensie wordt afgeschermd van de straffende reactie, die een directe kritiek zou veroorzaken (witkin, 1999).”

Norrick (1993) voegt hier nog aan toe dat humor in conversaties gebruikt wordt om het spreekwoordelijke ijs te breken, voor het opvullen van oncomfortabele pauzes, het bouwen van groepssolidariteit en het neemt de beladenheid weg bij het vragen van gunsten.

Humor is vaak een uiting van één persoon. Dit geldt zeker voor conversationele humor. Dit betekent dat de humoristische uitingen degene die ze produceert worden aangerekend. Humor raakt dus de producerenden, de ontvangenden en het onderwerp. Hieruit volgt dat humor medeverantwoordelijk is voor de presentatie van een ‘zelf’ in de zin van Goffman (Norrick, 1993). Juist de presentatie van een ‘zelf’ heeft veel gevolgen voor de functie van humor. Humor kan hierdoor in elke situatie ingezet worden. Dit verklaart ook de veel voorkomendheid en vele vormen van humor.

5.6 Sekseverschillen

Hoewel, zoals gesteld, veel onderzoek naar humor niet gebaseerd is op het creëren of de productie van humor, is onderzoek naar humor gebaseerd op sekseverschillen hierin een uitzondering (Robinson & Smith-Lovin, 2000). Het is algemeen bekend en aanvaard dat er sekseverschillen zijn in de sociale omgang van mensen. Er zijn stereotyperingen die de verschillen door overdrijving duidelijk maken. In dit onderzoek naar humor helpt juist de humoristische stereotypering bij het aangeven van verschillen in sekse. Problematisch is dat onderzoeken naar sekseverschillen bij humor enorm veel commentaar hebben gekregen. Dit komt vooral door de extreme vooroordelen en conclusies van de onderzoekers. Zo stelt, als beschreven, Lakoff (1975) dat vrouwen niet over een gevoel voor humor beschikken. Ook wordt gesteld dat humor afhankelijk is van macht en dus het maken van humoristische opmerkingen niet aan vrouwen is besteed. Toch zijn er wel een paar onderzoeken gepubliceerd die deze stellingen bekeken en vooral genuanceerd hebben. Eén van deze is ‘getting a laugh’ van Robinson en Smith-Lovin (2001). Zij stellen indirect de vraag of de

sekseverschillen niet te maken kan hebben met de situatie waarin de humor wordt geuit en wordt ontvangen. Dit betekent dat interactie en het soort humor van belang is op de resultaten.

Er zijn evidente verschillen tussen de seksen in het produceren van en reageren op humor. Zo zijn mannen meer gericht op concurrentie. Mannen willen vooral aardig gevonden worden en veel status hebben. Humor helpt zoals gesteld met het creëren van een ‘zelf’ en wordt dus ook daarvoor ingezet. Mannen gebruiken humor om te scoren bij anderen. De humoristische uitingen zijn ook agressiever (Robinson & Smith-Lovin, 2000). Vrouwen daarentegen gebruiken humor om persoonlijke informatie over henzelf te delen (Hay 2000). En vrouwen gebruiken meer anekdotes. Vrouwen zijn volgens Crawford (1995) ook minder ad rem of gevat. Mannen gebruiken in vriendengroepen humor meer voor het creëren van solidariteit en status ten faveure van henzelf (Hay, 2000). Mannen waarderen humor over onderdrukking van anderen, over seksualiteit, eigen kracht en eigen superioriteit meer dan vrouwen. Dus vooral humor ten koste van anderen. Vrouwen waarderen humor ten koste van mannen wel meer dan humor ten koste van vrouwen (Robinson & Smith-Lovin, 2000). Vrouwen lachen wel vaker in groepsconversaties (Robinson & Smith-Lovin, 2000). Dit wordt toegeschreven aan het laten slagen van een humoristische opmerking. Het heeft dus niet direct iets te maken met de mate van waardering. Een commentaar op de bovenstaande opsomming is dat de manier van de onderzoeksanalyse van groot belang is op de resultaten van een onderzoek naar humor. Minstens net zo belangrijk is de data die geanalyseerd wordt. Materiaal dat voor een onderzoek in 1980 uit een republikeinse staat in Amerika is verzameld is heel anders dan een huidige conversatie tussen managers in Nederland. Humor en zeker zoals deze in de literatuur naar voren komt is een agressieve uiting. Het is vaak een gezichtsbedreiging (Holmes 1998). Dit betekent dat degene die deze vorm van humor bezigt een machtspositie inneemt.

5.7

5.8 Hypotheses op basis van de literatuur

Er zijn evidente sekseverschillen aan te wijzen als mogelijke uitkomsten van dit onderzoek. Hoewel dit onderzoek niet bedoeld is om sekseverschillen aan te wijzen zijn hypothesen nodig om verschillende niveaus van analyse vorm te geven. Ze vormen een lijdraad voor het onderzoek. De hypothesen zijn de elementen die onderzocht worden.

Vrouwen zijn in onze samenleving historisch lang belast met de zorg voor het gezin en de gemeenschap. Mannen zijn daarentegen meer gericht op competitie. Mannen kijken zodoende

meer vanuit een ik perspectief dan vrouwen, die meer de gemeenschap in het oog houden. Volgens Holmes en Marra (2002) is er meer subversieve humor in zakelijke/formele gesprekken dan in interactie met vrienden en gelijken. Hieruit zijn hypothesen op te stellen voor het onderzoek. De hypothesen zijn de punten die ik uit de theoretische verdieping heb gehaald om verder te onderzoeken. Ik geef hier voor de duidelijkheid de onderzoeksvraag weer.

Onderzoeksvraag: *“In hoeverre is er sprake van een sekseverschil in het produceren van humor en het reageren op humoristische uitingen en wat betekenen deze verschillen in de productie van, en reactie op humor?”*

De hypothesen zijn op te delen in twee verschillende groepen. Namelijk hypothesen over de productie en consumptie van mannen en hypothesen over de productie en consumptie van vrouwen.

Beschrijvende hypothesen

- Mannen zullen meer humoristische uitingen produceren dan vrouwen.
- Mannen zijn vooral gericht op individuen en zullen zo ook de eigen individualiteit onderstrepen.
- Mannen zullen meer agressieve vormen van humor produceren dan vrouwen
- De humoristische uitingen van mannen zijn vaker dan bij vrouwen bedoeld om de leersituatie te willen ondermijnen.
- Ik verwacht dat de humoristische uitingen van mannen vaker dan die van de vrouwen tegen de autoriteit van de trainers gericht zijn.

Verklarende hypothesen

- Ik verwacht dat de komische opmerkingen van vrouwen zullen vooral teruggrijpen naar eigen belevenissen en niet vaak gericht zijn tegen een ‘gezicht’ van anderen.
- Vrouwen zullen vaak lachen als ondersteuning van een voorgaande handeling. Zij zullen humoristische pogingen laten slagen
- Vrouwen zullen naar verwachting meer gericht zijn op de groep en de status-quo. De komische opmerkingen zullen niet vaak gericht zijn op individuen.
- Ik verwacht dat vrouwen meestal een komische opmerking zullen maken, om de ‘spanning’ van een situatie weg te nemen.

6 Methodologie

In dit hoofdstuk behandel ik het methodologische gedeelte van dit onderzoek. Ik zal beginnen met de uitleg van het type en soort onderzoek dat ik heb uitgevoerd. Hier beschrijf ik onderzoekseenheden. Vervolgens kijk ik naar de dataverzameling en de data-analyse van dit onderzoek. Ik zal uitleggen hoe deze in dit onderzoek zijn toegepast. Ik sluit dit hoofdstuk af met de behandeling van de betrouwbaarheid en validiteit van dit onderzoek. Ik beschrijf hieronder voor de duidelijkheid nog een keer mijn probleemstelling. De doelstelling van mijn onderzoek luidt: *Het zoeken en beschrijven van sekseverschillen met betrekking tot humor in een leersituatie.*

6.1 Dataverzameling

De dataverzameling voor dit onderzoek is niet door mijzelf uitgevoerd. De data is afkomstig van mijn docent die deze weer gekregen heeft van dr. Peter Zomer. Peter geeft trainingen aan verschillende bedrijven. Tijdens een training aan managers van een groot telecommunicatiebedrijf heeft hij de nabespreking van een trainingssituatie met een videocamera opgenomen. De geluidskwaliteit is matig en niet iedereen komt in beeld. Zelf was ik niet aanwezig tijdens de opnames en deze zijn ongeveer een jaar oud. Niet alles is goed te verstaan, maar over het algemeen is het duidelijk wat er gezegd wordt. De personen die meedoen aan de trainingen bestaan uit managers van verschillende afdelingen en staan niet allemaal even hoog in de hiërarchie van het bedrijf. De groep die aan het woord komt in de door mij gebruikte conversaties bestaat uit twaalf personen. Hiervan zijn zes personen vrouw en zes personen een man. De verdeling is precies de helft mannen en de helft vrouwen. Zo is het mogelijk direct te scoren zonder om te hoeven rekenen. De opgenomen conversaties zijn getranscribeerd. De transcripties zijn de data van het onderzoek.

6.2 Data-analyse

Voor de data-analyse zijn verschillende methoden toegepast. De hoofdmethode is de discoursanalyse. Dit betreft een gelaagde analyse van de transcripties. In discoursanalyse wordt niet alleen naar linguïstische elementen gekeken, ook staat niet vast wat als een object wordt beschouwd. Een object kan een enkel woord maar ook een afgerond gesprek zijn. Ook het doel van het gesprek en de omgeving is van belang bij discoursanalyse.

Ik zal eerst een korte uitleg van discoursanalyse geven. Discoursanalyse is een methode die geschikt is om uitingen in een sociale omgeving te analyseren. Jaap Bos omschrijft discoursanalyse als “ de analyse van talige objecten in hun sociale omgeving met als doel stabiele, terugkerende patronen in het gebruik ervan te ontdekken die ons iets kunnen zeggen over de context waarin ze voorkomen” (Bos 2007, p.209). Voor mijn onderzoek is dit een heel goede definiëring van het concept. In dit onderzoek probeer ik door de analyse van talige objecten in de vorm van humor in een sociale omgeving juist iets over de context, waarin deze voorkomen, te zeggen. De objecten zijn wel onderwerp van mijn onderzoek, maar alleen om iets over de context te kunnen zeggen. Het gaat bij dit onderzoek om de betekenisgeving, om de constructie van de werkelijkheid door de deelnemers. Door gebruik te maken van onder andere conversatieanalyse en de taalhandelingtheorie kan er gekeken worden naar de betekenisgeving. Zoals Bos (2007) terecht opmerkt kan een onderzoek naar humor net als onderzoek naar metafoorgebruik gebruikt worden om een tekst te analyseren. Maar net als een tekst geanalyseerd kan worden, kunnen metaforen en humor gebruikt worden om te kijken naar de context waarin deze voorkomen en zo zinvol zijn om te kijken naar de achterliggende constructie van de werkelijkheid. Humor dient net als metaforen geïnterpreteerd te worden (Lakoff & Johnson 1980). Dit interpreteren verloopt via vooraf geprogrammeerde concepten die impliciete kaders voorstellen (Steen 1999). Met dit onderzoek wordt niet getracht om betekenis te geven aan specifieke humoristische uitingen en de concepten die hieraan ten grondslag liggen. Voor dit onderzoek is juist een communicatieve analyse beter bruikbaar. De communicatieve analyse van humoristische uitingen onderzoekt welke boodschap overgebracht wordt door het tot stand komen van een relatie tussen de uiting, de interpretatie en de betekenisgeving. Welke betekenis kennen de producent en de consument toe aan een komische uiting en hoe wordt de komische situatie in de communicatie gebruikt. De analysemethode die ik heb toegepast, ontleent zich aan de methode die Van Dijk uit ‘*Ideology: A Multidisciplinary Approach* (1998)’. Tijdens dit onderzoek is vooral gekeken naar het doel van de communicatie en naar de interactie. Tijdens een training staat alles wat gezegd wordt in dienst van de leersituatie. Toch kan er heel veel gezegd worden wat slaat op

personen en hiërarchie. Om dit goed te kunnen analyseren is de interactie steeds meegenomen. Zo ontstaat er een methode die kan kijken naar de vragen als: wat betekent bepaalde uitingen en reacties in een interactie? Is er een andere betekenisgeving in bepaalde interacties? Een andere methode die is toegepast is meer kwantitatief van aart. Er zijn geen ingewikkelde kwantitatieve analyses van de data gemaakt. De data is gescoord en verdeeld in verschillende categorieën. Zo is het soort uitingen gescoord en uitgesplitst. Ook zijn de opmerkingen en reacties per sekse uitgesplitst. Er zijn geen gemiddelden berekend of andere berekeningen op de data toegepast. Wel is er gekeken naar de toepassing van verschillende vormen van humor zoals contradictie, spot en anderen. Wanneer wordt welke vorm toegepast en welke achterliggende strategie wordt gebruikt? Op deze manier zijn alle uitingen van humor en alle reacties geplaatst in een strategie. De strategie die gebruikt wordt, samen met de vorm, bepaald of een uiting bedoeld is om iets of iemand te ondermijnen of juist te ondersteunen. Zo is een uiting of reactie geplaatst tegen de achtergrond van ondermeer de gesprekssetting, de gespreksdeelnemers, het onderwerp van gesprek, de machtsverhouding en het sekseverschil.

6.3 Validiteit en Betrouwbaarheid

6.3.1 Validiteit

De mate van validiteit is de mate van afwezigheid van systematische fouten in waarnemingen waar uitspraken op gebaseerd zijn. Is er wel gemeten wat er gemeten moest worden ('t Hart 2001)? Dat is de interne validiteit, maar er is ook externe validiteit. Externe validiteit gaat over de vraag in welke mate het onderzoek ook geldig is op andere plaatsen, andere tijden en andere omstandigheden ('t Hart 2001). Ik zal eerst de interne validiteit behandelen. De conversaties hebben, zonder enige inmenging van mijn kant, plaatsgevonden. Er is tijdens de conversaties niet gestuurd voor dit onderzoek. Verder heb ik geen invloed gehad op de samenstelling of het gedrag van de groep. De transcripties zijn door mij uitgevoerd en volledig uitgeschreven. De hele conversatie is steeds uitgeschreven geen stukken zijn weggelaten. Als iets onverstaanbaar was, is dit in de transcriptie vermeld. De methode van de scoring is uitgeschreven en gebaseerd op een theoretische verdieping. De externe validiteit gaat over de generaliseerbaarheid van dit onderzoek. Doordat het onderzoek gebaseerd is op één groep van twaalf trainees van hetzelfde bedrijf en drie trainers is de generaliseerbaarheid gering. Het is ook niet de bedoeling van dit onderzoek om te veel te generaliseren, omdat dit onderzoek zich spitst op juist een specifieke situatie. Toch blijft de groep te klein en hadden er

meer groepen, locaties en situaties in dit onderzoek meegenomen moeten worden om de externe validiteit te verhogen.

6.3.2 Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van een onderzoek hangt af van de mate waarin het onderzoek herhaald kan worden met dezelfde resultaten. Het onderzoek dient vrij te zijn van toevallige fouten en onnauwkeurigheden in de meting ('t Hart 2001). Er is gebruik gemaakt van een instrument om te kunnen scoren. Dit instrument is getest door een extern persoon zonder relevante achtergrondkennis. Zodoende is getest of het instrument werkt en betrouwbaar is. Na de analyse met het instrument zijn er enkele aanpassingen gemaakt. Zo was niet duidelijk of er meerdere vormen van humor gescoord konden worden. De resultaten zijn met elkaar vergeleken en de verschillen zijn allen te verklaren door een mogelijke dubbele scoring. Het onderzoeksinstrument is gebaseerd op een studie naar andere onderzoeken en een verdieping in theorieën over humor. Zodoende is het instrument gebaseerd op algemeen toegepast onderscheid in verschillende vormen van humor. Ook zijn algemeen toegepaste benamingen voor dit onderzoek gebruikt. Het instrument is getest en waar nodig herzien om onduidelijkheid weg te nemen. Voor de analyse van de uitingen zijn verschillende betekenislagen opgesteld. Deze betekenislagen zijn niet triviaal en behoeden de analyse voor subjectiviteit. Hierdoor is dit onderzoek gewaarborgd voor toevallige fouten en zal een tweede analyse dezelfde resultaten opleveren.

6.4 Operationalisering

Om het onderzoek te kunnen uitvoeren is het noodzakelijk om begrippen meetbaar te maken. Als eerste zal ik de door mij gehanteerde definitie van humor bespreken. Humor is niet in een enkel algemeen geldende definitie te plaatsen. Voor veel situaties en toepassingen zijn verschillende definities te gebruiken. Voor dit onderzoek is vooral naast de productie, de consumptie van humor van belang. Juist de betekenisgeving wordt bepaald tijdens de consumptie. Om humor te laten slagen is het van belang dat mensen hetzelfde voor ogen hebben. Een uiting moet op een bepaalde manier geïnterpreteerd worden om betekenis aan de uiting te geven. Hiervoor is het noodzakelijk dat zowel vanuit de producerende als vanuit de consumerende kant van hetzelfde register wordt toegepast. Een dergelijke definitie is

tweeledig. Het dient een gedeelte van de productie en van de consumptie van humor te bevatten.

Humor: een opmerking of handeling die kan bestaan uit meerde vormen zoals een hyperbool, cynisme, spot, contradictie en anderen die een bewust of onbewust een dubbele gelaagdheid bevat en bedoeld is om begrepen te worden en een reactie zoals lachen te ontlokken. Tevens dient de uiting duidelijk waarneembaar voor een toehoorder of toeschouwer te zijn. Dit kan ook de producent zijn. De uiting dient geïnterpreteerd te worden als een uiting met multiple gelaagdheid, met meerdere bedoelde of onbedoelde betekenissen. Om humor te laten slagen dient de consument hetzelfde register te delen als de producent. Door de toepassing van dit register worden verborgen overeenkomsten en ogenschijnlijke contradicties opgevat en geïnterpreteerd.

Een dubbele betekenis kan op drie manieren voorkomen. Zo is er de dubbele betekenis van een naam of van een ding dat door een bepaald woord wordt aangeduid. Een voorbeeld is het woord 'bank'. Dit kan een meubelstuk zijn of een instelling waar iemand bijvoorbeeld spaargeld kan bewaren. Een andere dubbele betekenis is een metaforische betekenis. Dit zijn figuurlijke betekenissen die worden meegegeven aan een woord of een verzameling aan woorden. Metaforen zijn over het algemeen vaststaande betekenissen die toegeschreven worden aan iets dat ook al een andere betekenis heeft. Een zeer bekende metafoor is 'een levensweg'. Het leven wordt voorgesteld als een weg waarvan ook iemand kan afwijken. Metaforen hebben altijd een dubbele betekenis. De laatste manier waarop een dubbele betekenis kan voorkomen is een vorm van woordspel. Juist aan bestaande woorden en uitingen een andere betekenis geven. Woorden kunnen fonetisch op elkaar lijken en zo ingewisseld worden. Ook kan een heel ander woord voor iets anders gebruikt worden. Juist de manier van uitspreken en een gedeeld register zijn van belang om deze dubbele betekenis over te dragen.

Ondersteunende of status bevestigende humor. Hieronder wordt verstaan: 'het door een opmerking of een reactie bevestigen van de status-quo'. Het bevestigen van de machtsrelaties en de verhoudingen. Ondersteunen van een ander of een groep.

Ondermijnende of subversieve humor. Hiervoor leen ik een operationalisering van Holmes en Marra uit 2002. Onder ondermijnende of subversieve humor wordt een aanval op bestaande

machtsrelaties, formeel dan wel informeel, expliciet en impliciet verstaan. Het ondermijnt de status-quo (Holmes & Marra 2002).

6.5 Interpretatiekader

Voor het interpretatie kader moeten mensen elkaar begrijpen. Bij non-verbale humor dienen mensen niet dezelfde taal te spreken, maar ze moeten toch gelijkdenkend zijn. Om humor te laten slagen dient iemand de uiting te kunnen interpreteren. Al is een uiting als humor bedoeld, maar komt het heel anders over, dan is het maar de vraag of het humor is. Voor humor is een consument nodig. Als er sprake is van een conversatie, dan is er sprake van mensen die elkaar begrijpen door een gedeelde kennis. Een gedeeld register van betekenissen. Voor het consumeren van humor is een gedeeld register van enorm belang. Voor de betekenis dienen de producent en de consument van humor hun betekenis te construeren vanuit eenzelfde register. Het meest belangrijke onderdeel van dit register is taal. Taal als belangrijk onderdeel van een cultuur, taal als transportmiddel van betekenissen en werkelijkheden. Ook heel belangrijk zijn kennis van de meest voorkomende vormen van humor zoals: stijlkenmerken, overdrijving (hyperbool), understatement (parabool), oxymoron, absurditeit toon, spot, ironie en sarcasme. De laatste drie vormen zijn geen stijlfiguren, maar komen wel vaak door middel van stijlfiguren tot uiting. Per subcultuur komen bepaalde vormen van humor frequenter voor. Zo is het in Vlaanderen zeer ongewoon om uiting van zelfspot te produceren, terwijl dit in Noord-Holland juist een zeer gewaardeerde vorm van humor is. Bij dit onderzoek is gekeken naar mannen en vrouwen die, met uitzondering van de twee mannelijke trainers, allen werkzaam zijn binnen één organisatie. Ze zitten, met uitzondering van de trainers, allen in een managementfunctie en ze zijn allen onderdeel van dezelfde trainingssituatie. De conversaties staan in het teken van de trainingssituatie. De machtsverhoudingen zijn ook van te voren duidelijk. Een status-quo is min of meer vastgesteld. Hierdoor is er een gelijkvormigheid in de groep. Er is sprake van een bepaald discours van een gedeeld register.

7 Resultaten

In dit hoofdstuk zal ik de resultaten uit het onderzoek bespreken. Zoals ik eerder beschreven heb, is de discoursanalyse gebaseerd op interactie. Hoewel deze interactie tussen de trainers en trainees van groot belang is, zal ik de resultaten weergeven tegen de achtergrond van een onderverdeling in de humoristische uitingen en reacties hierop. Ik heb voor dit hoofdstuk gekozen voor de verdeling in ‘ondersteunende humor en ondermijnende humor’. Humor die de status-quo in de groep bevestigt alsook humor dat de leersituatie ondersteunt, valt onder de noemer ‘ondersteunende humor’. Humor dat agressief is tegen anderen of de verhoudingen in de groep alsook de intentie heeft de leersituatie af te vallen, valt onder de noemer ‘ondermijnende humor’. In dit hoofdstuk zal ik de resultaten van de analyse weergeven, maar nog niet proberen te verklaren.

7.1 Ondersteunende humor

Als eerste een voorbeeld van een ondersteunende humoristische uiting. De context is van belang om deze uiting te kunnen begrijpen. Om deze reden schets ik de situatie. Twee trainees, Margot en Karin, zijn bezig om op basis van hun ervaring met zieke werknemers een oplossing te zoeken voor de trainingssituatie. Samen met de vrouwelijke trainer exploreren zij verschillende mogelijkheden. Margot herhaalt de woorden uit de training en geeft dan aan hoe zij die situatie zou oplossen. De oplossing die Margot biedt ontlokt gelach. De situatie houdt in dat iemand ziek is en keelpijn heeft en waarbij het werk van die persoon bestaat uit veelvuldig bellen. Margot zegt dat zij zou voorstellen om wel op het werk te verschijnen, maar dan een andere taak te doen. Er wordt om gelachen en gereageerd door Karin die verbaasd lijkt dat Margot het echt meent.

Margot: Wat ik dan jammer vond dat ik op een gegeven moment zei je, kun je eigenlijk gewoon werken. En toe zei Piet zei toen: van nee want ik heb keelpijn en ik moet de hele dag bellen gewoon bellen. Op dat moment had ik waarschijnlijk gezegd goh van daar kunnen we zo taak ontwerpen waarbij je niet hoeft te bellen. Verder genoeg administratieve taken. Dan kan iemand bankwijzigingen doen onverstaanbaar

Karin: Zeg je dat? Zeg je dat echt?

De reactie op dit fragment is het lachen door de groep trainees en meerdere trainees praten onverstaanbaar door elkaar over deze opmerking. Hoewel Margot niet de intentie lijkt te hebben om een komische opmerking te maken, wordt er door de andere trainees wel gelachen.

Margot probeert een mogelijke oplossing met anderen te delen. Precies zoals dat in deze training gewenst is. Met haar opmerking probeert zij niemand in diskrediet te brengen, noch de status-quo ter discussie te stellen.

Een ander voorbeeld van ondersteunende humor is nog meer dan het bovenstaande voorbeeld, een reactie op een uiting van een ander. Het gaat in dit voorbeeld niet om een humoristische uiting. Er is sprake van een komische situatie, omdat de acterende trainer een opkomende hoest probeert in te houden. De acteur probeert tijdens zijn gesprek met Sonja met veel moeite een hoest in te houden wat zoals gezegd een komisch effect heeft. De acteur is bezig met een beurt tijdens de conversatie, maar hij kan even niks zeggen. Er wordt door Sonja naar de acteur gelachen. Dit zie ik als een ondersteuning. Een verontschuldiging van de acteur volgt.

Sonja: Ja. Ja dat heb ik één keer ge[ze]gd
acteur: [Jja/. Dus eh in die zin dat fje
Sonja: Hmm hmm. (Sonja lacht naar de acteur die kennelijk een hoest probeert in te houden).
acteur: Sorry hoest. Ze wil ook waardering hebben.
Sonja: Hmm hmm.

Hierbij is het lachen door Sonja een ondersteunende handeling ten opzichte van de trainer. Zij neemt de beurt niet over. Ze probeert de trainer aan de beurt te houden en lacht naar de acteur, zodat hij snapt dat hij gewoon verder kan praten. Dit doet hij dan ook nadat hij zich verontschuldigd heeft.

7.2 Ondernijnde humor

In de volgende situatie is er sprake van ondernijnde humor. De opmerking is niet bedoeld om de trainingssituatie te ondernijnden maar een persoon. De context is dat Peter aan de acteur vraagt of hij nog commentaar wil geven op het assessment van Karin. Peter zegt tegen de acteur: puntje puntje puntje. Peter lacht al voordat hij de opmerking maakt. Hij vraagt zich eigenlijk af of de acteur iets achterhoudt. Karin lacht mee, het gaat over haar assessment. Het gaat tussen twee trainers en er is dus geen sprake van een directe leersituatie. Peter twijfelt openlijk aan de opmerking van de acteur en dus aan de acteur zelf. Zeg jij wel alles? De opmerking van Peter is geen vraag toch zegt de acteur: 'nee'. Hij snapte de verborgen vraag. En Karin snapte deze ook. Zij leek ook te wachten op commentaar van de acteur. Peter kan de vraag of de acteur wel alles zegt, niet direct stellen. Dat is te gezichtsbedreigend. Te direct, zeker ook voor collega's. Subversief wel, maar dus geen ondernijning van de leersituatie.

acteur: Jja dat ook. Het was niet vervelend zal ik het zo zeggen
Peter: Hehehehe puntje puntje puntje. (Karin lacht mee)
acteur: Nee.
peter: Hehehehe.
Karin: Ja, maar heel v ja dat dat merk je [v
acteur: [Maar ik kwam er niet zo mee weg ik denk dat
dat het goeie is.

Het volgende voorbeeld is een reactie op een opmerking. De opmerking zelf is niet humoristisch bedoeld, maar heeft wel een komisch effect. De acteur praat met de trainer over trainee Karin. De acteur denkt dat ze iets van hem niet geloofde. De trainer en Karin beamen dit direct. De vrouwen bevestigen het vermoeden van de acteur en lachen om iets wat eerder is gebeurd en niet helemaal is opgepikt door de acteur. Voor de vrouwen was het duidelijk dat de opmerkingen van Karin cynisch en met een dubbele betekenis waren. De acteur kon dit niet goed plaatsen. De situatie is dus komisch, omdat de acteur de dubbele laag niet door heeft. Deze situatie is een ondermijning van het gezag van de acteur. Er wordt gelachen om zijn onvermogen. Ofwel hij wordt uitgelachen.

acteur: Ja dusseh (.) ja net alsof ze het niet geloofde zeg maar (ondertussen glimlacht
trainer v) (.)
Karin: Jaha(/ \ /)
trainer v: (kijkend naar Karin) En dat was ook zo.
Karin: Was ook zo (lachen) ...

7.3 Buiten het kader vallend

In dit voorbeeld wordt de gehele setting ondermijnd. Het betreft hier een poging om te scoren in de groep. Jeroen, één van de trainees, probeert door een grap te maken zijn medetrainees te laten lachen en zo in hun aanzien te stijgen. Deze grap heeft echter niets met de leersituatie te maken. Er wordt door Jeroen een grap gemaakt over de privé-situatie van Rik. Jeroen refereert aan diens scheiding. Duidelijk bedoeld als grap en om grappig te zijn. De grap ondermijnt de leersituatie. De grap slaat op wat er buiten de leersituatie bestaat en voor anderen ook niet bekend is. De opmerking is tegen niemand gericht en is dus ook geen gezichtsbedreiging van iemand. Toch wordt de groep buitenspel gezet, omdat zij de kennis over Rik niet delen. Dit soort grappen is, in dit onderzoek, niet vaak gemaakt en het werd ook direct door een trainer afgestraft. De trainer ziet het effect van de grap en laat de groep direct terugkeren naar de training.

Jeroen: Jja dat effect had ik zelf nooit bereikt, omdat ik wist dat de man al twee jaar gescheiden is, dus dat uh. (Gelach)
acteur: Ho ho stop stop. Anders zijn we bezig hier andere voorbeelden die jij uit zijn privé kent hè? Waar je aandacht op kan besteden.
Peter: Ja.
acteur: Als is het de biljartclub of de he?

Jeroen probeert zichzelf na de grap, verderop in het gesprek, nog te redden, maar Peter straft dit direct weer af. Dit doet hij zeer geraffineerd door terug te grijpen op de leersituatie. Zijn antwoord is ingepakt als leermoment binnen de training, maar is ook duidelijk daarbuiten van toepassing. Het fragment zelf beslaat geen komische opmerking, maar is illustratief voor het duidelijke subversieve vermogen van humor. Het subversieve karakter van de grap is duidelijk overgekomen als aanval. Zo zeer zelfs dat zijn herstelpoging tegelijk door twee trainers wordt afgekappt.

Jeroen: Maar je hobby is waar[(onverstaanbaar)
Acteur: [Ja daar was ik al bang voor.
Peter: [Ja dat is het gevaar he?
Peter: Het gevaar daarbij is dat je het over z'n privé gaat hebben en dat komt dan over als stroop op de mond smeren of als een 'goh hij vindt zichzelf een goede peoplemanager'. Dus euh hij wil het nou met mij over euh euh mijn problemen hebben, terwijl ik dat helemaal niet wil. Of euh of, of iets anders, maar het moet dus wel adequaat zijn. Als je daar even bij stil staat. En als hij het duidelijk niet wil (.) is het ook beter om het niet te doen.

Het vorige fragment was niet een direct gerichte ondermijning. Het volgende fragment is dit wel. Peter ondermijnt hier Rik.

Peter: Oké wat wat andere dingen. Wi wil iemand nog wat ander commentaar geven? Was dit voldoende.(.) Eenmaal andermaal. Houd je het nog vol Rik?
Rik: Ja/ha\ ik ben heel aandachtig aan het luisteren.
Peter: Het zijn van die hele luxe stoelen hè?
Man?: Hééérlijk.
Peter: Je zit echt zo achterover van euh, nou het is al vier uur hè? (.) Tijd voor cup-a-soup. (gelach) Laten we laten we even gaan pauzeren. Dank je wel eh David. En zo zie je ook hè, als je het even spiegelt.
David: Ja dan zie je wat een beurt doet

De bovenstaande situatie is als volgt: Rik zit achterover geleund in zijn stoel. Peter vraagt of Rik het nog volhoudt. Daarna stelt Peter dat het luxe stoelen zijn en vervolgens dat de houding van Rik te maken heeft met het tijdstip. 16:00 uur volgens een bekende reclame 'tijd voor cup-a-soup'. De training duurt lang en Rik is moe. Peter valt deze houding op en beoordeelt deze als niet goed in een leersituatie. Rik staat zo niet meer open. De vergelijking

van de houding met de cup-a-soup heeft te maken met de reclamefilmmpjes van cup-a-soup. In deze filmmpjes gaat het vaak over komische situaties door onoplettendheid tijdens het werk. Peter stelt dat de tijd voor cup-a-soup een moment is waarop iemand zijn aandacht verliest. In de interactie van trainer tegen trainee is deze opmerking duidelijk te plaatsen. De houding verstoort de leersituatie. Dus betekenislaag één. Peter ziet dit en roept de man tot de orde en laat de rest van de trainees zien dat hij kijkt of je oplet of niet. Peter blijft zich bewust van zijn taak om iedereen te laten leren en dus letterlijk bij de les te houden. Peter laat de machtsverhoudingen blijken uit het bepalen welke tijd het is. Ook laat hij zien hoe hij het gedrag van de man interpreteert. Het ondermijnende antwoord van Rik wordt direct gepareerd zonder dat het lijkt of Peter erop ingaat. Het lijkt of hij er niet door wordt geraakt.

7.4 Strategieën

Humor kan op vele momenten in conversaties gebruikt worden. Humor heeft het vermogen om opmerkingen minder hard aan te laten komen, dan wanneer ze direct benoemd worden. Zodoende kan humor op strategische momenten en op strategische manieren toegepast worden. Humor bezit de kracht om een heel verhaal in een enkele zin over te brengen. Daardoor hoeven gezichtsbedreigende zinnen niet uitgesproken te worden, terwijl het wel zo overkomt als de producent voor ogen heeft. De verschillende vormen van humor zijn cruciaal voor de werking van de strategische toepassing van humor. Zelfspot werkt bijvoorbeeld niet goed om een trainer te ondermijnen. In dit onderzoek wordt het meeste gebruik gemaakt van spot. Er worden spottende opmerkingen gemaakt om mensen bij de les te krijgen of om te wijzen op onjuistheden of fouten. Andere toegepaste vormen zijn: ironie, zelfspot, cynisme, sarcasme, understatement, contradictie en hyperbool.

Hieronder staat een voorbeeld van de strategische toepassing van humor door Peter. Margot en Kim, beiden trainees, exploreren oplossingen voor een situatie waarbij een werknemer, gespeeld door de acteur, zich ziek meldt. De werknemer heeft de avond vóór de afmelding bij de manager, eerst een collega gebeld. De werknemer is ziek, maar heeft geen koorts, geen aspirine genomen en geen dokter gebeld. De vrouwen geven aan welke oplossingen mogelijk zijn, óf in ieder geval door hen onderzocht zouden kunnen worden. De vrouwen gaan uit van hetgeen de werknemer aangeeft te kunnen of niet. Er wordt dan wat gesproken over de vage klachten van de werknemer. Er wordt gesuggereerd dat het smoezen zijn en op zijn minst zijn de klachten overdreven. Dan komt Pieter ook een trainee. Hij stelt dat de werknemer, zeker zoals hij kennelijk aangeeft vaak te gebeuren, na het weekend kan kiezen tussen werken of het

uitschrijven van een verlofdag. Volgens Pieter kiezen werknemers vaak voor het nemen van een verlofdag. Margot beaamt dat. Peter pikt dit op en zegt: bij Pieter kom je daar niet mee weg.

Pieter: Wat ik wat ik wel eens doe is gewoon van je zegt, dat soort dingen hebt en tenminste na het weekend dan moet je niet ziek melden of je kunt je verlof schrijven. En vaak kiezen ze wel voor het verlof.

Margot: Ja dat is zo.

Pieter : En begrijpen ze het enne

Peter: Bij Pieter kom je daar niet mee weg (de hele groep lacht) (iedereen door elkaar (nee inderdaad))

acteur: Hartstikke suggestieve opmerking hè?!

Er is interactie tussen de trainees, een groepsinteractie waarbij Pieter een duidelijke stelling inneemt en aangeeft wat dé oplossing is. Peter geeft met zijn opmerking aan dat Pieter wel eens een grens kan hebben overschreden. Zijn grap stelt een grens en valt het standpunt van Pieter aan. Humor wordt hier gebruikt om het gezicht van Pieter niet te veel te schaden en de aanval niet te hard te laten uitkomen. De grap mist zijn uitwerking niet. De trainees lachen ‘en masse’ en de acteur pakt de grap op en zegt dat Pieter ‘hartstikke suggestief’ werkt. Dit is precies de lading die door de grap wordt gedekt. De acteur kan nu ook die opmerking maken, omdat de sociale barricade al door de opmerking van Peter is genomen. Dit is ook juist wat de opmerking van Peter beoogd. Peter zal niet nog een opmerking plaatsen. Die ruimte is er juist om door iemand anders ingevuld te worden. Deze komische opmerking geeft precies aan wat de kracht van humor is in een leersituatie. Het ondermijnen van een standpunt, het aangeven van een grens en het behouden van een gezicht. Door de grap wordt de situatie nu ook weer verder onderzocht. Net zoals de vrouwen dat al deden in overleg en zonder een conclusie te deponeren. Dat is ook het doel van de training. Deze komische uiting is alleen te begrijpen vanuit de interactie. De context en de omvang van de opmerking wordt dan pas zichtbaar. Er zijn heel veel manieren om de opmerking van Peter te interpreteren, maar juist de vorm van interactie tussen de trainers en trainees is bepalend in de leersituatie. Deze vorm van analyseren geeft de machts- en kennisverhoudingen het beste weer.

7.5 Verschillen

Hierboven zijn voorbeelden gegeven van de verschillende toepassingen van humor. In dit onderzoek is juist gekeken naar de verschillen tussen de seksen bij deze toepassingen. Door te kijken hoe de humor toegepast wordt, kan er gekeken worden of er verschillen zijn tussen de

seksen zoals deze van tevoren waren verwacht. En wat betekenen deze verschillen nu eigenlijk. In deze paragraaf zal ik de cijfermatige resultaten van dit onderzoek weergeven. Om te beginnen, zijn het vooral de mannen die humoristische opmerkingen maken. Zij zijn erg actief in verhouding tot de vrouwen uit dit onderzoek. 33 van de 41 humoristische uitingen zijn door mannen gemaakt. Vrouwen lachen wel veel vaker dan mannen als reactie op een komische opmerking. Twaalf van de 36 keren, dat er gelachen wordt als reactie op een komische situatie, is van één of meerdere vrouwen afkomstig. Dit tegen negen van de gevallen dat er alleen mannen lachen om de situatie, waarbij gezegd moet worden dat vier van de negen afkomstig zijn van een man die een tekortkoming van zijn kant weglacht. Mannen lachen vaak een fout van zichzelf weg. Vijftien van de reacties bestaan uit het lachen door zowel mannen als vrouwen. Voor de duidelijkheid heb ik het in de tabel hieronder gevisualiseerd.

	Productie (uitingen door)	Consumptie (reactie van)
Alleen de mannen of één man	33	9
Alleen de vrouwen of één vrouw	8	12
Groep	0	15

Het getal 33 staat voor het aantal humoristische uitingen afkomstig van een man. Het getal 9 staat voor het aantal reacties van uitsluitend mannen op humoristische uitingen. Zo staat het getal 8 voor de humoristische uitingen afkomstig van een vrouw. En het getal 12 voor het aantal reacties van uitsluitend vrouwen op humoristische uitingen. De vrouwen blijken vaker dan mannen te lachen als iemand zich verspreekt of er iets anders ‘mis’ gaat. Vrouwen blijken ook vaker te lachen als er iemand uit de groep door middel van humor wordt aangevallen. Dit is opvallend en strookt op het eerste oog niet met de bevindingen uit de theoretische verdieping. Als er goed naar de situaties wordt gekeken en het vervolg van de conversatie, blijkt dat de vrouwen in dit onderzoek met de producent van de humoristische uiting mee lachen. Er wordt mee gelachen om de komische poging te laten slagen. Als er niet om een opmerking of handeling wordt gelachen kan juist de verzachting van de humor teniet gaan. De vrouwen gebruiken hun lach juist om het gezicht van de anderen te redden. Dit wordt duidelijk bij een verspreking van de acteur waarbij Sonja glimlacht en Peter juist spottend lacht.

Acteur: Je je gaf er een mooi voorbeeld van.
Sonja: Hmm hmm.
Acteur: We zitten met z'n allen in het rookhok en je weet dat er volgende week dinsdag de cijfers moeten gepubliceerd worden.
Sonja: Niet in het rookhok, in een roll call en dat is een dagelijkse meeting.
acteur: Oh
Sonja: Maar [goed (glimlachend)
Peter: [het rook hok (lachering spottend).
David: Ik dacht dat ik het duidelijk verstond het rookhol.
acteur: Ik ook.
Peter: Het rookhol heb je ook nog. (er wordt nog meer gelachen en onverstaanbaar door elkaar gesproken)
Sonja: Ben maar niet bang dat ik daar ga zitten nee. Nee. Maar wij hebben elke dag om negen uur euh overleg.
acteur: Want hoe noem je dat?
Sonja : Roll Call dat is een militaireeee uite [term volgens mij.
acteur: [Oh roll call

Mannen proberen vaker dan vrouwen te scoren door komische opmerkingen te maken. Zij doen dit vijf keer zovaak als vrouwen. Toch is niet elke opmerking om te scoren, agressief naar iemand uit de groep of gericht op een trainer. Het kan ook zijn dat er een grap wordt gemaakt die niet direct iets met de training te maken heeft. De vrouwen hebben alleen 'on topic' opmerkingen gemaakt. Mannen maken zoals gezegd, in verhouding, niet vaak agressieve komische opmerkingen. Met agressieve komische opmerkingen bedoel ik komische opmerkingen die tegen iemand gericht zijn die deelneemt aan de assessment. Bijna even vaak als bij vrouwen zijn de komische opmerkingen, die door mannen gemaakt worden, gericht tegen iemand anders uit de groep. Het is moeizaam om een verschil te vinden in de hoeveelheid geuite ondersteunende en ondermijnende humor door de twee seksen. Dit komt doordat de trainer Peter verantwoordelijk is voor een groot deel van de ondersteunende humor van de mannen. Hij neemt een groot deel van de deze humoristische uitingen op zich. Dit is niet per se zijn taak als trainer en daarom zijn de opmerkingen ook meegenomen in dit onderzoek. Het komt er op neer dat zowel de mannen en de vrouwen ongeveer de helft van hun humoristische uitingen gebruiken om de status-quo en de leersituatie te ondersteunen. Wel is het duidelijk dat de mannen zich meer dan de vrouwen van ondermijnende humor bedienen. Negentien keer bij de mannen tegenover acht keer bij de vrouwen. Als dit wordt vergeleken met het aantal totaal geproduceerde uitingen per sekse. Dan produceren vrouwen slecht vier keer een ondersteunende humoristische opmerking. Dit is de helft van hun subversieve productie. Bij de mannen is dit een productie van vier keer een ondersteunende uiting tegen over negentien keer een subversieve uiting. Dit komt vooral door de invloed van

Peter. Als trainer is het bijna ondenkbaar dat je de leersituatie ondermijnt, maar het is wel zijn taak om iedereen bij de les te houden. De productie van Peter is van behoorlijke invloed op de totale productie van de mannen. Hieronder staat een tabel om de getallen op een rij te zetten:

Productie	Uitingen van vrouwen	Uitingen van mannen
Subversieve uitingen door:		
Trainer, uiting gericht naar trainee	2	5
Trainer, uiting gericht naar groep	1	0
Trainer, uiting gericht naar trainer	1	3
Trainee, uiting gericht naar trainer	4	7
Trainee, uiting gericht naar groep	0	1
Trainee, uiting gericht naar trainee	0	3
Ondersteunende uitingen door:	Uitingen van vrouwen	Uitingen van mannen
Trainer, uiting gericht naar trainee	0	1
Trainer, uiting gericht naar groep	2	2
Trainer, uiting gericht naar trainer	0	1
Trainee, uiting gericht naar trainer	0	0
Trainee, uiting gericht naar groep	2	0
Trainee, uiting gericht naar trainee	0	0

Er zijn in de bovenstaande tabel in totaal 35 uitingen weergegeven, op een totaal van 43 uitingen die in het onderzoek geanalyseerd zijn. Niet alle humoristische uitingen zijn gesproken uitingen. Zo zijn er ook andere handelingen als komische gebaren geuit. Deze zijn echter niet meegenomen in deze tabel. Een ander kritisch punt zijn de uitingen van één persoon, een man. Deze man ligt tijdens zijn assessment onder vuur en probeert zijn aangegeven tekortkomingen steeds weg te lachen. Niemand reageert op zijn humoristische uitingen behalve hijzelf. Deze uitingen zijn ook tegen niemand gericht en ondersteunen ook niemand behalve de man zelf. Ook lacht deze man om uitingen van anderen die op het eerste gezicht niet komisch lijken. Zo wordt een aanval op zijn ‘gezicht’ door hem weggelachen. Dit is niet in het schema geplaatst maar het is wel van groot belang, daar ook andere mannen deze strategie gebruiken. Een voorbeeld van deze strategie door een andere man zal ik hier weergeven.

David: Dus dat vond ik een beetje moeizaam, hè, ik had ook geen flauw idee dus toen ‘ie vroeg van ja ‘ik voel me gewoon ziek’, dat begrijp ik eigenlijk gewoon ook wel (.) euh (.) ik voelde me raar en drammerig (lacht) ja? (gelach)

Hierop volgt een beschrijving van David, over wat hij deed tijdens het rollenspel. Hij gaat dus zelf verder met spreken. David geeft anderen de mogelijkheid om te lachen om het feit dat hij de ander niet begreep en zich ‘raar en drammerig’ voelde. Niet dat dit een grote tekortkoming is, maar zonder het lachen, is dit wel een beschadiging van zijn eigen ‘gezicht’. Bij mannen lijkt dit gevoelig te zijn.

7.6 Interpretatie van de resultaten

Resultaten krijgen pas een betekenis als ze in een kader geplaatst worden. Anders gezegd als resultaten geïnterpreteerd worden. Pas tegen het licht van een kader wordt duidelijk wat dit onderzoek eigenlijk heeft opgeleverd. Het interpretatiekader voor dit onderzoek is een verdeling in ondermijnende ook wel subversieve humor enerzijds en ondersteunde humor anderzijds. Op het eerste oog lijken deze termen duidelijk verschillend, toch is dit niet helemaal waar. Wat wordt er ondersteund en wat wordt ondermijnd? Deze vraag is van groot belang daar heel veel humor juist iets ondersteunt en iets anders gelijktijdig ondermijnt. Wat voor de ene persoon ondermijnd is kan juist voor een ander die wel of niet deelneemt aan de conversatie ondersteunend zijn. Een voorbeeld voor een dubbele toewijzing is een reeds gebruikt fragment, wat ik hieronder nog een keer weergeef. Aan dit fragment gaat een exploratie van twee vrouwelijke trainees vooraf. Zij zoeken naar een oplossing voor een bepaald geval van ziekteverzuim. De exploratie wordt begeleid door een van de trainers en dan komt Pieter aan de conversatie deelnemen.

Pieter: Wat ik wat ik wel eens doe, is gewoon van je zegt dat soort dingen hebt en tenminste na het weekend, dan moet je niet ziek melden of je kunt je verlof schrijven. En vaak kiezen ze wel voor het verlof.

Margot: Ja dat is zo.

Pieter: En begrijpen ze het enne

Peter: Bij Pieter kom je daar niet mee weg (de hele groep lacht) (iedereen door elkaar (nee inderdaad))

acteur: Hartstikke suggestieve opmerking he!

De opmerking van Peter, gericht aan Pieter, is een voor Pieter ondermijnende opmerking. Het is ook een opmerking gemaakt tegen de groep. De groep wordt geadresseerd en Pieter in deze niet. De dubbele betekenislaag is hierdoor gemakkelijk op te merken. Door het register van de trainees is deze opmerking direct te identificeren als een humoristische opmerking. Pieter wordt een halt toegeroepen. Hij heeft niet alleen een oplossing die volgens de training en dus het werkkader te ver gaat, hij verwerpt het gezamenlijke zoeken naar een oplossing en draagt

zijn oplossing aan als de juiste. De opmerking van Peter ondersteunt dus de leersituatie waarin juist het gezamenlijk mogelijke oplossingen te exploreren voorop staat. Ook ondersteunt hij de status-quo. Hij ondersteunt de vrouwen die opzij worden gezet door Pieter. In het schema van interactie, ondersteunt de trainer de groep en ondermijnt hij de trainee. Deze humoristische opmerking is op een ander vlak ook opmerkelijk. De opmerking is te kwalificeren als sarcastisch en mogelijk ironisch, maar het bestaat niet uit een gebruikelijke vorm. De opmerking bevat geen woordspeling, overdrijving of een ander stijlkenmerk. Er is niet direct een dubbele betekenis van het woord. De opmerking lijkt in deze vorm van analyseren los te staan van de bedoeling en de duidelijke uitwerking.

8 Antwoord op de deelvragen

In dit hoofdstuk zal ik de deelvragen beantwoorden om vervolgens een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag. De deelvragen worden individueel beantwoord in elk een aparte paragraaf. De deelvragen zijn zo geformuleerd om gezamenlijk antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag. Het is dus de bedoeling dat de deelvragen antwoord geven op de sekseverschillen in het construeren van en het reageren op humor. Wat zijn de precieze verschillen op het gebied van humor in een leersituatie tussen mannen en vrouwen. De vragen zijn gericht op het geven van een verklaring voor het hoe en waarom van uitingen van en reacties op humor.

8.1 Wat voor een soort uitingen worden er door mannen en door vrouwen gebruikt?

Zoals ik in het hoofdstuk hierboven beschreven heb, hangt de toepassing van humor af van de strategie waarvoor de humor wordt ingezet. Humoristische uitingen zoals degenen die voorkomen in het geanalyseerde corpus hebben allen een doel. Is het niet de handeling zelf die een doel dient, dan is het wel de reactie op de komische handeling. Het is ook heel begrijpelijk dat elke humoristische uiting een doel heeft in dit onderzoek. Dit komt voor een deel door de in dit onderzoek toegepaste definitie van humor. Voor een ander deel is het duidelijk dat er tijdens assessments geen ruimte is voor de zogenoemde ‘small talk’. Tijdens het analyseren van de conversaties ben ik verschillende vormen van humor tegengekomen. Toch zijn er, zoals ik heb gemeld in de paragraaf over strategieën, vormen die vaker toegepast worden dan anderen. Ironie, zelfspot, cynisme, sarcasme, understatement, contradictie en hyperbool zijn de meest voorkomende vormen van humor. Deze lijst staat niet in volgorde

van frequentie, maar ironie is wel de meest voorkomende vorm van humor tijdens de door mij onderzochte gesprekken. Ironie is een vorm van humor die goed samengaat met andere vormen zoals een understatement en vooral contradictie. Een door mannen geliefde combinatie. Vrouwen gebruiken vaak de vorm sarcasme en spot.

8.2 Wat is het doel van bepaalde uitingen?

Het doel van ironische uitingen is vooral het vergaren van meer macht, scoren. Dus het proberen de eigen populariteit te laten groeien. Het ondermijnen van het gezag van anderen. En het ondermijnen van de status-quo. Dit is het eigenlijke doel. Dit doel is op een directe manier bijna niet te bereiken. Daarvoor is heel veel macht nodig. Macht dat door de toepassing ervan ook uitgeput wordt, waardoor het niet meer werkt. Om dit doel wel te halen dient voorzichtig en indirect gehandeld te worden. De uitingen zijn bedoeld om iets te zeggen met een dubbele betekenis. De dubbele betekenis wordt bijna altijd begrepen door de gesprekspartners, maar niet direct uitgesproken. Zo kunnen er dingen gezegd worden die anders in een conversatie te agressief, grof of te ondermijnd zijn. Zo kan tegen een persoon iets gezegd worden wat voor een derde een totaal andere betekenis heeft. Ook kan humor juist ingezet worden, niet om dingen harder te kunnen zeggen, maar juist om harde dingen zachter te maken. Dit lijkt een nuanceverschil, maar dat is niet zo. Iemand kan de bedoeling hebben een ander af te branden en hiervoor humor gebruiken. Maar humor kan ook gebruikt worden om iemand iets 'bij te brengen' die niet helemaal open staat voor kritiek of al veel te horen heeft gekregen. Zo kan de uiting wel kritiek bevatten maar de humor in die uiting ondersteunend zijn. Samenvattend is het doel van de meeste uitingen het verzachten van de uitspraken.

8.3 Wat is de aanleiding voor deze uitingen?

De aanleiding voor humor is niet voor elke uiting te geven. Het zou in veel gevallen een te subjectieve interpretatie van de data zijn. Toch is er wel voor een aantal gevallen aan te wijzen wat de aanleiding is voor het toepassen van humor. Voor de trainers en vooral voor Peter is het soms heel duidelijk wat de aanleiding is. Zo past hij humor toe bij grensoverschrijdingen van trainees zoals opmerkingen over privé-situaties van anderen. Ook bij te suggestieve opmerkingen van trainees. Het is een doel van de training om juist suggestieve vragen en opmerkingen te mijden. Peter lost de conflicterende situatie die ontstaat

bij het opleggen van iemands mening aan andere trainees op met humor. Ook bij een duidelijk te suggestieve opmerking geeft hij de grenzen aan door er een komische opmerking over te maken. Bij de vrouwen komen humoristische opmerkingen vaak als er gezamenlijk naar een oplossing voor een probleem wordt gezocht. In de ingewikkelde conversatie tussen meerdere personen en vaak tussen trainer en trainees gebruiken vrouwen humor om de status-quo te behouden. Vrouwen lachen om humor. Om de poging te laten slagen. Verder produceren vrouwen humor om contradicties aan te geven. Kort gesteld gebruiken vrouwen humor, om het mogelijk te maken tot gezamenlijke oplossingen te komen. Ze ondersteunen de deelnemers van de conversatie, de status-quo en proberen ondermijning van de situatie te voorkomen. Bij mannelijke trainees komt de humor vaker uit het niets. Een grap komt op momenten dat mannen iets weten dat anderen niet weten of als het hun het moment lijkt om te kunnen scoren. Verder gebruiken mannen, zoals ik eerder heb opgemerkt, humor om een eigen gezichtsverlies te verlichten. Dit komt vooral voor bij de mannen die onderwerp van een assessment zijn. Zelfkritiek wordt uitgesproken met een lach. Ook kritiek van anderen wordt soms ontvangen als een grap.

8.4 Wat is de aanleiding voor deze uitingen?

De aanleiding voor humor is niet voor elke uiting te geven. Het zou in veel gevallen een te subjectieve interpretatie van de data zijn. Toch is er wel voor een aantal gevallen aan te wijzen wat de aanleiding is voor het toepassen van humor. Voor de trainers en vooral voor Peter is het soms heel duidelijk wat de aanleiding is. Zo past hij humor toe bij grensoverschrijdingen van trainees zoals opmerkingen over privé situaties van anderen. Ook bij te suggestieve opmerkingen van trainees. Het is een doel van de training om juist suggestieve vragen en opmerkingen te mijden. Peter lost de conflicterende situatie die ontstaat bij het opleggen van iemands mening aan andere trainees op met humor. Ook bij duidelijk te suggestieve opmerking geeft hij de grenzen aan door en een komische opmerking over te maken. Bij de vrouwen komen humoristische opmerkingen vaak als er gezamenlijk naar een oplossing voor een probleem wordt gezocht. In de ingewikkelde conversatie tussen meerdere personen en vaak tussen trainer en trainees gebruiken vrouwen humor om de status-quo te behouden. Ze lachen om humor om de pogingen te laten slagen. Verder produceren vrouwen humor om contradicties aan te geven. Kort gesteld gebruiken vrouwen om het mogelijk te maken om gezamenlijk tot oplossingen te komen. Ze ondersteunen de deelnemers van de conversatie de status-quo en proberen ondermijning van de situatie te voorkomen. Bij

mannelijke trainees komt de humor vaker uit het niets. Een grap komt op momenten dat mannen iets weten dat anderen niet weten of als het hun het moment lijkt om te kunnen scoren. Verder gebruiken mannen zoals ik eerder heb opgemerkt, humor om een eigen gezichtsverlies te verlichten. Dit komt vooral voor bij de mannen die onderwerp van een assessment zijn. Zelfkritiek wordt uitgesproken met een lach. Ook kritiek van anderen wordt soms ontvangen als een grap.

8.5 Hoe worden humoristische uitingen geconsumeerd?

Het geen dat bij de consumptie van humor direct opvalt, is dat vrouwen veel vaker lachen dan mannen om humoristische uitingen. Vrouwen lachen vooral vaker iemand toe. Hun lach is vaak gericht op het ondersteunen van de spreker. Humoristische pogingen die niet slagen zijn vaak pijnlijk. Een aanslag op het gezicht van de spreker. Vrouwen proberen vaker dan mannen te voorkomen dat iemand door een mislukte humoristische poging gezichtsverlies lijdt. Vrouwen lachen meer dan mannen om spreekfouten of andere handelingen die iemand minder goed voor de dag laten komen. Zoals het proberen van een hoest in te houden van de acteur. Vrouwen lachen ook vaker alleen. Mannen lachen vaker met een groep. Dit komt, omdat mannen minder lachen naar een gesprekspartner om hem of haar te ondersteunen. Mannen lijken grappen en aanvallen op een ander meer te waarderen dan vrouwen en zij reageren hier dan ook sneller op. Zodoende zijn het de mannen als groep die lachen om aanvallen en de wat meer subversieve opmerkingen. Maar in de meeste gevallen lachen zowel de mannen als de vrouwen. Het lachen is een van de meest belangrijke uitingen die naar vormen komt bij het consumeren van humor. Er gaat echter heel veel achter de lach verborgen. Zo heb ik het al gehad of het gedeelde register waaruit de consument interpreteert. Veel van de uitingen worden door mannen en vrouwen op de zelfde manier gewaardeerd. Zo heb ik in het vorige hoofdstuk een voorbeeld gebruikt van de trainer Peter. Peter geeft hierin een grens aan voor de trainee Pieter. De reactie is zoals beschreven het lachen van de groep en het ondersteunen van Peter en de status-quo. De consumptie is hier voor zowel de mannen als vrouwen gelijk. Peter heeft als trainer een andere positie dan de trainees. Hij gebruikt zijn positie zelden om autoritair te zijn, toch geeft hij in enkele gevallen grenzen aan. Op het moment dat Peter doormiddel van humor een grens aangeeft begrijpt iedereen dat deze grens wel geaccepteerd dient te worden. de consumptie van de humor behelst niet alleen de komische laag van de uiting maar ook de diepere betekenis. De grens die is aangegeven door Peter wordt in geen enkel geval meer overschreden of zelfs opgezocht. De consumptie van humor houdt dus ook in. Het accepteren van de vastgestelde dubbele betekenis. En hoe meer

mensen om iets lachen des te duidelijker is voor de mensen die niet direct reageren dat er weldegelijk een betekenis is gegeven die geaccepteerd dient te worden. in ieder geval tot de nieuwe grap die deze betekenis weer ondermijnd.

9 Conclusie/discussie

Humor wordt door bijna iedereen gewaardeerd. Humor heeft ook als meest voor de handliggende doel mensen te vermaken. Toch heeft humor zoals uit dit onderzoek duidelijk naar voren komt ook andere doelen en gevolgen. In dit hoofdstuk zal ik antwoord geven op de onderzoeksvraag:

“In hoeverre is er sprake van een sekseverschil in het produceren van humor en het reageren op humoristische uitingen en wat betekenen deze verschillen in de productie van, en reactie op humor?”

Ook zal ik mijn onderzoek kritisch bekijken en eindigen met een discussie. Ik zal ook behandelen wat deze verschillen betekenen voor de buitenwereld. Dus hoe deze verschillen zich verhouden tot de werkelijkheid buiten het onderzoek.

Al uit de literatuur bleek dat er sekse verschillen zijn in het produceren van humor. Zo werd er simpel gesteld dat vrouwen geen humor hebben, maar ook dat vrouwen andere vormen van humor waarderen dan mannen. Verschillende onderzoeken beschreven hierbij vooral waardering in de zin van lachen. Juist de combinatie van de productie en de consumptie van humor maakt het mogelijk om uitspraken te doen over de sekseverschillen. Als antwoord op mijn onderzoeksvraag kan ik zeggen dat er duidelijke sekseverschillen zijn in de productie en consumptie van humor. De verschillen zijn heel duidelijk als er onderscheid wordt gemaakt op ondersteunende en subversieve humor. Mannen maken gebruik van andere vormen van humor en zijn meer gericht op subversieve vormen van humor. Mannen waarderen agressieve vormen van humor meer dan vrouwen. Agressieve vormen van humor zijn niet per definitie ondermijnd. Ze kunnen buiten de door mij gestelde grenzen van subversieve humor vallen. Toch is de humor van mannen meer gericht op het op een bepaalde manier schaden van een gezicht of het testen van de grenzen van de status-quo. Vrouwen echter zijn meer gericht op het beschermen van gezichten en op het beschermen van de status-quo. Zij proberen vaker conversaties met zo weinig mogelijk conflictsituaties te laten verlopen. Maar dit wil niet zeggen dat vrouwen ook subversief en gezichtbedreigend kunnen zijn. Volgens Lakoff (1975) hangt dit gedrag van het discours waaruit de vrouwen converseren. De productie en de consumptie van humor hangt af van de toepassing van het register. Vrouwen snappen de humor van mannen en omgekeerd. Ze kiezen echter voor een andere benadering. Zo zijn

mannen meer gericht op het produceren van humor. Vrouwen zijn meer actief met het consumeren van humor. Beide seksen zijn even betrokken bij humor zei het op andere wijze. In hoeverre deze verschillen zijn toe te schrijven aan cultureel bepaalde sekseverschillen zoals de machtspositie is door mij niet te beantwoorden. Hier moet nog meer onderzoek naar worden gedaan. Zo is het ook belangrijk om te kijken naar de mate van het bewustzijn van de eigen positie bij het produceren en consumeren van humor. Zijn mensen zich wel bewust van hun omgang met humor? Zijn mannen en vrouwen zich bewust van de sekseverschillen met betrekking tot humor? Ik denk van niet, maar ik vraag het me af of bewustzijn iets aan de sekseverschillen veranderd.

9.1 Discussie

Dit onderzoek is gebaseerd op assessments van managers die allen werkzaam zijn bij een grote onderneming die diensten levert voor mobiele telefonie. Het corpus is niet heel erg groot waardoor het moeilijk is om statistische berekeningen op de resultaten uit te voeren. Hoewel met het toepassen van discoursanalyse niet minder solide uitspraken gedaan kunnen worden dan bij een statistisch onderzoek, had ik deze graag gecombineerd. De conversaties zijn wel in volledige vrijheid gevoerd. De deelnemers hadden geen idee dat sekseverschillen en humor onderwerpen van onderzoek waren. De mannen waren even vertegenwoordigd als de vrouwen. En hoewel de setting van de conversaties specifiek was blijven mensen vrijuit gebruikmaken van de mogelijkheden die taal biedt. Er moet wel meegenomen worden dat ondanks de voor een leersituatie gewenste open communicatie de situatie vooral formeel taalgebruik uitlokt. De situatie was er niet naar om seksueel georiënteerde grappen te maken. Toch kon er heel goed gekeken worden naar de strategische toepassing van humor. Er is heel duidelijk een verschil tussen de seksen naar voren gekomen. De verschillen in ondersteunende en subversieve humor houdt ook stand buiten dit onderzoek. De uitspraken over de productie zullen, in conversaties waarbij zowel mannen als vrouwen betrokken zijn, niet aan kracht inboeten. Mannen zijn meer gericht op productie dan vrouwen. Hoewel vrouwen per beurt misschien meer humor zouden produceren als ze alleen bij andere vrouwen in de buurt zijn. Blijven ze minder dan mannen gericht op het scoren door het produceren van humor. Ik denk dat dit onderzoek dan ook zeker wel representatief is voor formele gesprekken waarbij zowel mannen als vrouwen betrokken zijn.

Hoewel ik zeker tevreden ben over de uitkomsten van dit onderzoek heeft het ook weer andere vragen opgeleverd. Zo zou er zeker onderzoek moeten worden gedaan naar de invloed van het bewustzijn van de eigen positie tegenover humor. Ik heb het idee dat mensen erg goed weten hoe ze overkomen op anderen. Goffmans 'zelf' en de 'maximes' van Grimes hebben ons bewust gemaakt van ons 'gezicht'. In hoeverre veranderen wij ons strategisch gebruik van humor als iedereen zich bewust is van de mogelijkheden van humor. Andere vragen komen als ik kijk naar de soorten humor. Er zou meer onderzoek gedaan kunnen worden naar het koppelen van mogelijke strategieën en soorten humor. Dat levert een beter inzicht in de registers van mensen en de talige toepassing hiervan. Dit onderzoek zou eventueel gekoppeld kunnen worden aan het toepassen en interpreteren van metaforen. Erg interessant. Er zijn enorm veel raakvlakken tussen deze twee fenomenen. Het houdt in ieder geval mijn aandacht voor altijd vast.

Literatuur

- Barreca, R. (1992). *New perspectives on Women and Comedy*. Philadelphia: Gordon and Breach
- Critschley, S. (2002). *On humor. Thinking in action*. London: Routledge
- Dijk, T. van (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage
- Freud, S. (1925). *Der witz und seine beziehung zum unbewusten*. Wien: Franz Deiticke
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday Ancor
- Hay, J. (2000). Functions of humor in the conversations of men and women. In: *Journal of Pragmatics* 32, p. 709-742
- Hart, H. 't, Dijk, J. van, Goede, M. de, Jansen, W. en Teunissen, J. (1998). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom
- Holmes, J. & Marra, M. (2002). Over the edge? Subversal humor between colleagues and friends. in: *Humor 15-1*, p. 65-87
- Houtkoop, H. & Koole, T. (2000). *Taal in actie. Hoe mensen communiceren met taal*. Bussum: Uitgeverij Couthino
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press
- Lakoff, R. (1975). *Language and women's place*. New York: Harper & Row, Publishers, Inc.
- Norrick, N. (1993). *Conversational joking*. Indiana: Bloomington
- Robinson, D. & Smith-Lovin, L. (2001). Getting a laugh; gender, status and humor in task discussions. In: *Social Forces* 80.1 p.123-158
- Schmitz, J. (2002). Humor as a pedagogical tool in foreign language and translation courses. In: *Humor 15-1*. p. 89-113
- Steen, G. (1999). In: *Researching and Applying Metaphor*. Cameron, L. & Lowe, G. (1999)
- Wikin, S. Taking humor seriously, 1999: *Social Work* vol. 44 issue 2, p.101-104
- Zijdeveld, A. (1975). *Sociologie van de zotheid, De humor als sociaal verschijnsel*. Meppel: Boom

Internet

Canterbury tale, the miller's tale:

<http://academic.brooklyn.cuny.edu/webcore/murphy/canterbury/4miller.pdf>

Bijlage 1

Betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid van dit onderzoek te waarborgen heb ik mijn analysesleutel getest. Bij alle vormen van scores is gebruik gemaakt van triangulatie. Zo heb ik door Dorine van den Berg laten kijken naar mijn scoring. Zij heeft voor mij gekeken naar welke uitingen als humoristische uitingen aangemerkt dienen te worden. Ook heeft zij gekeken door wie deze geuit waren en naar wie deze uitingen gericht waren. Vervolgens heeft zij gescoord of de uitingen zelfspot, spot, sacrasme, cynisme, understatement, hyperbool, contradictie, anekdote, toelachen of ironie waren. Voor deze stijlfiguren en andere soorten uitingen heb ik de Cohen's kappa uitgerekend. De berekening staat hieronder weergegeven.

		Dorine											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1	4											4	
2		7		1	1		1					10	
3		1	5									6	
4				1								1	
5					1							1	Tiedo
6						1						1	
7							1					1	
8								2				2	
9									3			3	
10											1	1	
		4	8	5	2	2	1	2	2	3	1		

gezamenlijk: 26

totaal: 30

Cel (1,1)	$4 \times 4 / 30 = 0.53$
Cel (2,2)	$8 \times 10 / 30 = 2.67$
Cel (3,3)	$5 \times 6 / 30 = 1$
Cel (4,4)	$2 \times 1 / 30 = 0.07$
Cel (5,5)	$2 \times 1 / 30 = 0.07$
Cel (6,6)	$1 \times 1 / 30 = 0.03$
Cel (7,7)	$2 \times 1 / 30 = 0.07$
Cel (8,8)	$2 \times 2 / 30 = 0.13$
Cel (9,9)	$3 \times 3 / 30 = 0.3$
Cel (10, 10)	$1 \times 1 / 30 = 0.03$

Totaal: 4.9

Cohen's kappa = $(26-4.9) / (30-4.9) = 0.84$

Een Cohen's Kappa van 0.84 is zeer betrouwbaar. Zeker als er in ogenschouw wordt genomen dat de verschillen te maken hadden met het wel of niet dubbel kunnen scoren. Een uiting kan bijvoorbeeld een contradictie zijn en tevens spot.

Vervolgens is de betekenisgeving aan de scoring bediscussieer en is er door ons beiden gekeken naar de discours analyse die door mij was uitgevoerd. Daar Dorine geen ervaring heeft met discours analyse heeft zij deze niet uitgevoerd, maar aan de hand van de scoring gekeken naar de uitingen om zo tot een uitspraak te komen over het effect van een drietal humoristische uitingen. Onze overeenkomsten waren zo groot dat ik mijn analyse voldoende betrouwbaar vond om voort te zetten.